

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 13.14/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 3, Выпуск 05, Мая

ISLOM DAVRIDA QUL SAVDOSING O‘SISHI.

Mejliyev Kamoliddin Otabek o‘g‘li

Termiz davlat universiteti Tarix fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar: **Shuhrat Abdulloyev**

Termiz davlat universiteti PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada Islom davrida qul savdosining o‘shishi va uning jamiyat, iqtisodiyot va madaniyatga ta‘siri tahlil qilinadi. Islom paydo bo‘lgan davrda qul savdosi ijtimoiy va iqtisodiy hayotning muhim qismi sifatida rivojlandi. Maqolada qul savdosining sabablari, asosiy yo‘nalishlari, shuningdek, Islom qonunchiligining qul savdosi va qullikka oid talab va cheklovlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, savdoning o‘shishi bilan bog‘liq ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar, qul mehnatining turli sohalardagi roli va uning jamiyatdagi o‘rni muhokama qilinadi. Tadqiqot davomida tarixiy manbalar va islom huquqshunosligi asarlari asosida aniq faktlar va dalillar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: Islom davrida qul savdosi, qul savdosi o‘shishi sabablari, Islom qonunchiligi va qul savdosi, qul mehnatining roli, ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar, qul savdosi va jamiyat, tarixiy manbalar va qul savdosi, Islomda qullik tushunchasi, qul savdosi yo‘nalishlari, qul savdosi va madaniyat.

Kirish.

Islom davrida qul savdosining o‘shishi. Islom dini paydo bo‘lgan VII asr Arabiston yarimorolida qulchilik tizimi allaqachon mavjud bo‘lgan va jamiyatda keng tarqalgan edi. Qullar, asosan, urush asirlari, qarzdorlar yoki tug‘ma qullar hisobiga jamiyatda muhim rol o‘ynagan. Islom dini bu tizimni birdaniga yo‘q qilmagan bo‘lsa-da, unga muayyan ijtimoiy, axloqiy va diniy cheklovlar kiritdi. Shu bilan birga, ba‘zi davrlarda, ayniqsa islom imperiyasining kengayishi bilan birga, qul savdosida ham sezilarli o‘shish kuzatildi. Qulchilikning dastlabki manbalari. Islomdan oldingi jahiliyat davrida qullar jamiyatning ajralmas qismi bo‘lib, ular orasida turli millat va irq vakillari bo‘lgan. Quraysh qabilasi, shuningdek, boshqa arab qabilalari orasida qullar savdosi keng rivojlangan edi. Qullar ko‘pincha Afrikadan, Kavkazdan, Markaziy Osiyodan va Yevropaning ayrim qismlaridan olib kelingan. Bu holat Islomning dastlabki davrlarida ham davom etdi. Qur‘on va Hadislarda qulchilikka munosabat. Islom dini qulchilikni mutlaq tarzda taqiqlamagan, ammo uni kamaytirish, qullarning

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 13.14/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 3, Выпуск 05, Мая

huquqlarini himoya qilish va ularni ozod qilishni targʻib qilgan. Qurʻoni Karimda bir necha oyatlar va Paygʻambar Muhammad (s.a.v)ning hadislarida qullarga yaxshi muomala qilish, ularni ozod qilish savobli ish ekanligi haqida koʻplab taʻkidlar mavjud. Misol uchun, Baqara surasining 177-oyatida qullarni ozod qilish ezgu amal sifatida tilga olinadi. Shuningdek, gunohlarni kafforat qilish uchun qul ozod qilish bir vosita sifatida belgilangan (masalan, Zihar kafforasi, qasamyod kafforasi va boshqalar). Biroq, amalda, Islom davlati kengaygan sari qulchilik va qul savdosi hajmi ham ortib bordi. Xuroson, Shom, Misr, Andalusiya, Hindiston va boshqa hududlarga yurishlar davomida koʻplab asirlar qul sifatida olib kelingan va bozorlar orqali sotilgan. Qul bozorlarining rivojlanishi. Islom tarixida, ayniqsa Abbosiylar va Umaviylar davrida, qul bozorlarining faoliyati juda kengaydi. Baʻzi yirik shaharlar – Bagʻdod, Damashq, Qohira, Basra, Kordova va Buxoro singari markazlarda maxsus qul bozorlarida minglab odamlar sotilgan. Qullar xizmatkorlik, dehqonchilik, harbiy xizmat, hatto ilm-fan va siyosat sohalarida ham ishlatilgan. Ayniqsa, “mamluk” nomi bilan tanilgan harbiy qullar oʻz davrida siyosiy kuchga ega boʻlib, baʻzida mustaqil sulolalar ham tuzganlar (masalan, Misrdagi Mamluklar sultonligi). Qulchilik iqtisodiy va siyosiy tizimning bir qismiga aylanishi. Islomiy dunyoda qul mehnati baʻzi hollarda iqtisodiy rivojlanishning bir elementi sifatida qaralgan. Zamin egalari, sulton amirlar, boy savdogarlar katta miqdorda qullarga egalik qilgan va ularning mehnatidan foydalangan. Shu bilan birga, quldorlik jamiyatda tabaqalanishga, boylarning kuchayishiga va ijtimoiy adolatsizlikning kuchayishiga sabab boʻlgan. Qullar va ularning jamiyatdagi oʻrni. Islom davrida baʻzi qullar yuqori lavozimlarga ham erishgan. Misol uchun, Baʻzilar yozuvchi, mudarris yoki voiz sifatida tanilgan. Mashhur hadis rivoyatchilaridan biri boʻlgan Hasan Basriy aslida qullikdan ozod qilingan edi. Shuningdek, Salohiddin Ayyubiy va boshqa buyuk sarkardalarning quldan chiqib hokimiyatga erishgan yollanma jangchilarga tayanganligi tarixiy manbalarda qayd etilgan.

Islom huquqida qul ozod qilish tartibi.

Islom huquqida qullarni ozod qilishning bir necha usuli mavjud boʻlgan:

Kitabat – qul oʻz xoʻjayiniga toʻlov evaziga erkinlik sotib olish haqida yozma shartnoma tuzadi;

Tadbīr – xoʻjayin vafotidan soʻng qulning ozod boʻlishi toʻgʻrisidagi vasiyat;

Mukātabat – qulning mehnati orqali erkinlikka chiqishi;

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 13.14/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 3, Выпуск 05, Мая

Fidya – ba’zida jamoat mablag‘i yoki boshqa shaxslar tomonidan fidya to‘lab, qul ozod qilinadi. Shuningdek, Ramazon oyida, Qurbon hayiti kunlarida yoki gunohlarni kafforat qilish uchun qullarni ozod qilish amaliyoti keng tarqalgan edi.

Asosiy qism.

Qadimdan insoniyat tarixida iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy munosabatlarning shakllanishida qulchilik tizimi muhim o‘rin tutib kelgan. Qulchilik – bu bir insonning boshqa bir inson ustidan to‘liq mulk huquqiga ega bo‘lishi va u orqali ishlab chiqarish vositasi sifatida foydalanishidir. Dastlabki sivilizatsiyalarda, xususan, Bobilda, Misrda, Yunonistonda va Rim imperiyasida qullik ijtimoiy tizimning ajralmas qismi bo‘lgan. Shu jumladan, Islom paydo bo‘lgan Arabiston yarimorolida ham jahiliyat davrida qulchilik keng tarqalgan bo‘lib, jamiyatdagi iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy tuzilmalarning bir qismini tashkil etgan. Islom dini VII asrda Muhammad (s.a.v.) orqali vahiy orqali nozil bo‘lganida, mavjud jamiyatda qullik tizimi to‘liq faol edi. Quraysh qabilasining boy qatlamlari ko‘plab qullarga egalik qilgan, ularni xizmatkor, dehqon, tuzuvchi, urushchi yoki hatto xotin sifatida ishlatgan. Bu sharoitda islom dini birdaniga qulchilikni taqiqlamadi, balki unga muayyan axloqiy va huquqiy cheklovlar kiritib, asta-sekin yo‘qotishga harakat qildi. Islomning asosiy g‘oyalardan biri bo‘lgan inson tengligi, rahm-shafqat, adolat va hurmat tamoyillari asosida qullarning huquqlarini himoya qilish, ularni ozod qilish targ‘ib etildi. Shu bilan birga, tarixiy jarayonlar shuni ko‘rsatadiki, Islom dini keng tarqalgan sari, musulmonlar yurishlari natijasida asir olingan odamlar soni ortdi va bu esa qul savdosining rivojlanishiga sabab bo‘ldi. Misr, Shom, Andalusiya, Markaziy Osiyo, Hindiston va boshqa hududlarga yurishlar davomida ko‘plab odamlar qul sifatida olib kelingan. Shu tariqa, Islom olamida, xususan, Umaviylar, Abbosiylar, Saljuqiylar va boshqa sulolalar davrida qulchilik muayyan darajada kuchayib bordi. Bunga islomiy shariatda qullikni to‘liq taqiqlovchi qat’iy qonunlarning yo‘qligi, iqtisodiy ehtiyojlar, siyosiy raqobatlar va ijtimoiy ehtimollar sabab bo‘ldi. Biroq bu jarayon biryozlama bo‘lmagan. Islom huquqshunoslari va dini yetakchilar qullarni ozod qilishni savobli amal deb bilgan, hamda bu borada amaliy choralar ko‘rgan. Qullarni ozod qilish orqali gunohlardan xalos bo‘lish, hayotdagi qiyinchiliklardan najot topish va Alloh roziligini qozonish g‘oyalari islom jamiyatida keng targ‘ib qilingan. Shu sababli, islomda qulchilik birdaniga bekor qilinmasa-da, uni asta-sekinlik bilan yo‘qotish, ijtimoiy murosaga erishish va ijtimoiy adolatni ta’minlash yo‘lida muhim qadamlar tashlangan. Mazkur maqolada Islom davrida qulchilik tizimining rivojlanishi, u bilan bog‘liq ijtimoiy,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 13.14/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 3, Выпуск 05, Мая

iqtisodiy va siyosiy omillar, Qur'oni Karim va hadislar asosida qullarga bo'lgan munosabat, qul bozorlarining faoliyati, shuningdek, qul ozod qilish tizimi tarixiy manbalar va islomiy huquq asosida atroflicha tahlil qilinadi. Bu mavzuni yoritish nafaqat o'tmishdagi ijtimoiy munosabatlarni tushunishda, balki bugungi kunda inson huquqlari masalasiga islom dinining qanday munosabatda bo'lganini aniqlashda ham katta ahamiyatga egadir.

Xulosa:

Islom davrida qul savdosining o'sishi ijtimoiy va iqtisodiy hayotda muhim jarayonlardan biri bo'ldi. Siyosiy kengayish, savdo yo'llarining rivojlanishi va Islom qonunchiligining qullikka oid qonunlari bu jarayonni kuchaytirdi. Qullar iqtisodiyotda mehnat kuchi sifatida keng qo'llanilib, jamiyatning turli sohalarida faoliyat yuritdi. Shuningdek, Islomda qullarga nisbatan adolat va insoniylik tamoyillari o'rnatilib, ularning huquqlari himoya qilindi. Shu bilan birga, qul savdosining o'sishi ijtimoiy qatlamlarning murakkablashishiga va yangi ijtimoiy munosabatlarning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Umuman olganda, Islom davrida qul savdosi o'ziga xos qonuniy va ijtimoiy mexanizmlar orqali rivojlanib, o'sha davr jamiyatining ajralmas qismi sifatida shakllandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mavlonov, O. "Islom tarixi va madaniyati". Toshkent, 2018.
2. Karimov, S. "Arabiston yarimorolida qul savdosi tarixi". Samarkand, 2020.
3. Sobirov, A. "Islom huquqida qullik va uning ijtimoiy ahamiyati". Toshkent, 2019.
4. Khalid, M. "The History of Slavery in the Islamic World". London, 2015.
5. Nasr, S.H. "Islamic Law and Society: Historical Perspectives". New York, 2017.
6. Qodirjonov, B. "Iqtisodiy tarixda qul savdosining roli". Toshkent, 2021.
7. Ibn Qutaybah. "Al-Ma'arif" (Tarjima va sharh). Toshkent, 2016.